

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів надання адміністративних послуг : наказ Мінекономіки від 12 лип. 2007 р. № 219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=103484&cat_id=32854.

7. Про затвердження Стандарту надання адміністративних послуг Національною комісією регулювання електроенергетики України : наказ Національної комісії регулювання електроенергетики від 31 серп. 2007 р. № 49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vi-leghas.ua/content/view/199/63>.

8. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися органами та підрозділами Міністерства внутрішніх справ : постанова Кабінету Міністрів України від 4 черв. 2007 р. № 795 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 42. – Ст. 1671.

9. Про заходи щодо упорядкування надання державних платних послуг : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 лют. 2009 р. № 251-р // Урядовий кур'єр. – 2009. – 14 берез. (№ 46).

10. Деякі питання платних державних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 11 берез. 2009 р. № 234 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 21. – Ст. 675.

11. Про утворення Комісії з питань удосконалення порядку надання державних та адміністративних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 20 трав. 2009 р. № 486 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 37. – Ст. 1257.

12. Про затвердження Положення про Реєстр державних та адміністративних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 27 трав. 2009 р. № 532 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 40. – Ст. 13567.

13. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про адміністративні послуги» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 черв. 2009 р. № 682-р // Урядовий кур'єр. – 2009. – 7 липня (№ 119).

14. Деякі питання надання державних платних (адміністративних) послуг, видачі документів дозвільного характеру : постанова Кабінету Міністрів України від 1 лип. 2009 р. № 724 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1839.

15. Про заходи щодо упорядкування державних, у тому числі адміністративних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лип. 2009 р. № 737 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 54. – Ст. 1871.

16. Про заходи із забезпечення додержання прав фізичних та юридичних осіб щодо одержання адміністративних (державних) послуг : указ Президента України від 3 лип. 2009 р. № 508/2009 // Офіційний вісник Президента України. – 2009. – № 20. – Ст. 673.

17. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : закон України від 6 верес. 2005 р. № 2806-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 48. – Ст. 483.

18. Адміністративне право України. Академічний курс : у 2 т. Т. 1. Загальна частина : підручник / [ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова)]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 592 с.

Надійшла до редколегії 12.03.2010

Анотації

Досліджено питання щодо теоретичного та законодавчого визначення адміністративних послуг. Особливу увагу приділено визначенню терміна «дозвільні послуги» суб'єктів публічної адміністрації.

Рассмотрены вопросы теоретического и законодательного закрепления определения административных услуг. Особое внимание уделено определению категории «разрешительные услуги» субъектов публичной администрации.

The author considers the problems of theoretical and legislative enactment of administrative services definition in this article. Special attention is paid to the definition of the category «licencing services» of public administration subjects.

УДК 342.95

О. М. НЕЧИТАЙЛО,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕС ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН

Доказування в адміністративних справах, що виникають з податкових відносин, становить триваючу процедуру, яка складається із сукупності процесуально оформлених дій учасників цих адміністративних справ. Відтак ретельного з'ясування потребують частини

(стадії) доказування в адміністративних справах, що виникають з податкових відносин.

У сучасній юридичній процесуальній літературі існують різні наукові погляди щодо частин (стадій) доказування як в адміністративному, так і в цивільному, господарському,

кримінальному процесі. Даній проблемі присвячені численні праці, серед яких заслуговують на увагу розробки таких учених, як Н. С. Алексєєв, Р. С. Белкін, Н. В. Жогін, В. М. Тертишник, Л. П. Дехтерьова, Н. М. Коршунов, В. А. Кройтор, В. А. Мусіна, І. В. Решетнікова, В. І. Тертишников, С. В. Курильов, В. К. Мамутова, О. В. Муравін, Е. В. Додін, В. К. Шкарупа тощо.

Метою статті є визначення складових частин (стадій) процесу доказування в адміністративних справах, що виникають з податкових відносин.

У традиційному аспекті процесуальне доказування являє собою специфічну діяльність суб'єктів доказування з оперування доказами, всілякими обставинами, що стосуються справи. Загальна особливість процесуального доказування полягає в тому, що при розгляді публічно-правового спору воно є ніби техніко-юридичним компонентом на відміну від процесуальних правовідносин, що становлять собою соціально-юридичне утворення, оскільки саме на тактико-технічний аспект процесуального доказування звертають увагу вчені-процесуалісти при розкритті його змісту.

У теорії права склалося декілька підходів до обсягу доказування. Одна група авторів включає в доказування тільки збір і дослідження доказів, залишаючи оцінку за межами доказування, оскільки, на їх думку, оцінка провадиться тільки за законами мислення. Друга група розглядає доказування як єдність збирання, дослідження й оцінки доказів, єдність практичної й розумової діяльності, що спрямована й регульована в певних межах закону [1].

М. К. Треушніков вважає, що мета судового доказування полягає не в механічному наповненні справи доказовим матеріалом, а в отриманні з доказів судом (тобто суб'єктом пізнання й представником влади) точних висновків для обґрунтування рішення, для захисту права [2].

С. С. Алексєєв, підкреслюючи складний, багатоланковий характер діяльності з доказування, включає в неї кілька послідовних етапів: 1) визначення кола фактів, що підлягають установленню; 2) збирання й процесуальне закріплення доказів; 3) дослідження доказів, включаючи їх перевірку; 4) оцінку доказів [3].

Кодекс адміністративного судочинства (далі – КАС) України не містить визначення судового доказування. Т. В. Сахнова пропонує ввести спеціальні статті, присвячені визначенню судового доказування [4]. Ми ж поділяємо

точку зору М. К. Треушнікова, який вважає, що «ця проблема має дискусійний характер протягом тривалого періоду часу, ставиться до сфери теорії, розвитку правової свідомості й не може бути вирішена шляхом закріплення поняття доказування в одній або двох нормах процесуального закону» [2].

Так, вітчизняний науковець М. Й. Штефан виділяє шість ступенів доказування:

1) твердження про факти – означає, що позивач та інші особи, які пред'являють вимоги на захист його прав, у позовній заяві мають викласти обставини, якими обґрунтовують свої вимоги;

2) сторони та інші заінтересовані особизначають докази, що підтверджують позов. Зазначення доказів – це інформація, повідомлення про конкретні засоби доказування, на підставі яких підтверджується наявність чи відсутність викладених обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін;

3) подання доказів сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі;

4) витребування додаткових доказів, якщо первісно поданих доказів недостатньо;

5) дослідження доказів, тобто безпосереднє сприйняття й вивчення складом суду в судовому засіданні інформації про фактичні дані, представлені сторонами й іншими особами, які беруть участь у справі, за допомогою передбачених у процесуальному законі засобів доказування;

6) оцінка доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 86 КАС України [5] така оцінка здійснюється судом за його внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Це означає, що суддя при оцінці доказів не повинен покладатися на свої враження, якщо вони підсвідомі. Логічні висновки суду внаслідок такої оцінки мають ґрунтуватись на дослідженні конкретних доказів, наявних у справі [6].

Задля забезпечення правильного та об'єктивного вирішення спору внутрішнє переконання має відповідати таким вимогам: а) ґрунтуватись на доказах, зібраних у встановленому законом порядку; б) докази слід перевіряти; в) кожен доказ обов'язково має розглядатись як окремо, так і в сукупності з іншими доказами; г) виходити з усебічного, повного й об'єктивного розгляду матеріалів справи [6].

Подібну структуру доказування пропонують, наприклад, і російські вчені-процесуалісти М. М. Коршунов та Ю. Л. Марєєв, згруповуючи процесуальні дії, пов'язані з цією діяльністю,

у такі стадії: визначення предмета доказування; подання (витребування) доказів; дослідження доказів; оцінка доказів.

Найбільш поширеним є поділ процесу доказування на такі стадії:

1) визначення кола обставин, що підлягають доказуванню; 2) виявлення та збирання доказів у справі; 3) дослідження доказів; 4) оцінка доказів; 5) перевірка правильності судового доказування при перегляді судових актів [7].

С. Я. Фурса, Т. В. Цюра виокремлюють у процесі доказування такі стадії: 1) формування предмета доказування; 2) збирання доказів; 3) процедура їх надання; 4) аналіз доказів на предмет їх: належності до справи; допустимості як доказу в конкретній справі; достатності доказів у сукупності для доведення певної обставини; значущості як доказу в конкретній справі та переваги над доказами іншої сторони [8].

На наш погляд, стадіями процесу доказування в адміністративній справі є:

- 1) формування предмета доказування;
- 2) збирання доказів;
- 3) подання доказів;
- 4) дослідження доказів;
- 5) оцінка доказів.

Розкриємо стадію *формування предмета доказування*. Матеріальні й процесуальні особливості процесу формування предмета доказування глибоко аналізуються теоретиками юридичного процесу [9], хоча деякі автори розглядають його в контексті діяльності адвокатів під час розробки адвокатом правової позиції у справі [10], а тому зосередимо увагу лише на стадії формування процесу доказування. Встановити, коли ця стадія розпочинається і закінчується, дуже складно, оскільки вона залежить від «ролі» в процесі конкретного суб'єкта доказування. Так, для юридично необізнаної особи ця стадія в основному не має чітко вираженого характеру, оскільки особа буде описувати всі обставини без чіткого уявлення про їх значення, а докази буде визначати лише ті, які вона вважає належними до справи. В той же час, юридично обізнана особа, наприклад адвокат, уже спілкуючись із клієнтом при першій розмові, має сприймати обставини в контексті чинного законодавства і буде одночасно формувати предмет доказування в майбутній справі, відбираючи й аналізуючи відповідні докази під цей предмет. Ця позиція може надалі змінюватись навіть під час судового засідання.

Отже, формування предмета доказування – це діяльність щодо відбору та аналізу обставин,

якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення, або які мають інше значення для вирішення справи та які належить встановити при ухваленні судового рішення у справі.

Наступна стадія процесу доказування – *збирання доказів*.

Більшість учених під збиранням доказів розуміє сукупність процесуальних дій з виявлення, витребування й подання доказів [11]. Зазначену точку зору, що підкреслює процесуальний характер збирання доказів, ми вважаємо обґрунтованою. Разом із тим, більша частина роботи, зокрема такого суб'єкта доказування, як представник, з пошуку доказового матеріалу не може вважатися збиранням доказів, оскільки ця діяльність законодавчо не регламентована.

Збирання доказів – необхідний елемент процесу доказування. У процесуальній літературі по-різному визначається сутність збирання доказів.

А. І. Вінберг у своїх роботах зупиняється на понятті «збирання доказів» та визначає зміст цього поняття як «сукупність дій з виявлення, фіксації, вилучення й збереження різних доказів» [12].

Н. В. Терзієв, С. П. Митричев розглядали в одному ряді виявлення, збирання, закріплення й дослідження доказів [13].

В. П. Колмаков не включає в поняття збирання доказів їх закріплення. Він говорить або про «способи збирання й закріплення» доказів, або, поряд зі збиранням, про виявлення доказів [14].

На думку Р. С. Белкіна, збирання доказів – це поняття комплексне. Воно включає дії з виявлення, фіксації, вилучення й збереження доказів [15].

Отже, збір доказів – це діяльність, яка складається з: 1) виявлення, звернення уваги на ті чи інші фактичні дані, які можуть набути доказового значення; 2) фіксації в певних процесуальних формах самих фактичних даних, дії щодо їх виявлення, умов їх виявлення, засобів та способів виявлення фактичних даних.

Подання доказів є наступною стадією процесу доказування.

Подаючи докази, позивач представляє їх від свого імені й у своїх інтересах. Аналіз норм КАС України дозволяє, на наш погляд, зробити висновок про існування двох видів подання доказів у адміністративному процесі. По-перше, відомості про факти предмету доказування можуть міститися в заявах осіб, що беруть участь у справі, адресованих суду, або ж про докази ці особи повідомляють суд

у ході судових дебатів та інших виступів. Так, ч. 2 ст. 106 КАС України зобов'язує позивача зазначити в позовній заяві, які докази підтверджують зазначені позивачем обставини. По-друге, позивач (його представник) вправі клопотатися перед судом про витребування певних доказів (п. 5 ч. 1 ст. 106 КАС України).

Отже, все сказане свідчить про необхідність використовувати такі види подання доказів, як звернення до суду із клопотанням про оголошення (огляд) окремих доказів або із клопотанням про долучення до справи засобів доказування. Дані клопотання можуть міститися в процесуальному документі (наприклад, у позовній заяві або запереченні на позов ставиться питання про виклик до суду свідків, фахівців або про призначення в справі експертизи). Також поширені самостійні письмові й усні клопотання про долучення до матеріалів справи або про оголошення (огляду) доказів. Істотне розходження між цими двома аналізованими видами подання фактичних даних полягає в тому, що в першому випадку джерело доказів надається позивачем у розпорядження суду, а в другому випадку засоби доказування залишаються у позивача. Тому залежно від конкретних обставин справи позивач сам повинен вирішити, який йому обрати варіант.

Наступною стадією процесу доказування є *дослідження доказів*.

Для того щоб оперувати доказами, їх потрібно вивчити, дослідити. Дослідження доказів – необхідний елемент доказування, наступний етап роботи суду з доказами. Зрозуміло, не можна уявляти собі процес доказування як таку діяльність, коли спочатку збирають усі докази, потім досліджують їх тощо. Докази досліджуються в міру їх збирання, і процес цей безперервний протягом усього доказування.

У процесуальній літературі нема єдиного погляду на сутність дослідження доказів. М. С. Строгович розуміє під дослідженням доказів їх перевірку й вказує, що підсумок цієї перевірки – оцінка доказів. У той же час він підкреслює, що не можна ототожнювати перевірку й оцінку доказів, тому що «це різні, що не збігаються повною мірою моменти процесу доказування» [16].

Аналогічної точки зору дотримується А. І. Трусов, який також говорить про перевірку доказів. Однак він фактично включає поняття перевірки доказів у поняття їх оцінки [17].

П. Ф. Пашкевич вживає термін «дослідження доказів», розуміючи під цим діяльність суду з вивчення доказів та їх перевірки;

він пише, що «лише в результаті ретельного дослідження доказів створюється можливість дати їм правильну оцінку» [18].

Деякі автори говорять про дослідження доказів як про елемент їх оцінки, не виділяючи дослідження в самостійний етап роботи з доказами. Так, В. А. Притузова зауважує, що «оцінити доказ – це означає визначити своє ставлення до даного факту, перевірити його переконливість шляхом аналізу, зіставлення з іншими зібраними в справі доказами» [19].

У судовій практиці оцінці доказів завжди передують їх дослідження, здійснюване в різних формах і різними шляхами.

На думку Р. С. Белкіна, дослідження доказів – це пізнання судом їх змісту, перевірка достовірності існування тих фактичних даних, які становлять зміст доказу, встановлення узгодженості (зв'язку) даного доказу з усіма іншими доказами в справі [15].

Це визначення містить вказівку на мету дослідження доказів: а) пізнання, розкриття змісту доказу; б) перевірку вірогідності існування фактів-доказів; в) встановлення узгодженості доказів.

Заслуговує на увагу точка зору В. І. Коломицева, що висловив думку про нерозривну єдність дослідження доказів і їх оцінки як логіко-процесуальної діяльності [20]. Оцінка доказів вважається логічною стороною доказування, у той час як дослідження – винятково процесуальною.

Дослідженню доказів присвячено чимало статей КАС України. Для встановлення обставин, які становлять предмет доказування, у судовому засіданні заслуховуються пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, досліджуються письмові та речові докази, у тому числі носії інформації із записаною на них інформацією, висновки експертів.

Наступною стадією процесу доказування є *оцінка доказів*.

Оцінка доказів у цілому посідає в адміністративному процесі винятково важливе місце. Будучи в певному значенні підсумком роботи з доказами, оцінка дозволяє її суб'єктові виразити своє ставлення до матеріалів адміністративної справи й на цій основі прийняти процесуальне рішення. У зв'язку з цим інтерес дослідників до оцінки судових доказів цілком закономірний [16]. Разом із тим, необхідно відзначити, що більшість робіт, присвячених оцінці доказів, стосуються тільки оціночної діяльності суду.

Зміст оцінки доказів у юридичній літературі більшість авторів визначають приблизно

однаково. Оцінка – це розумова діяльність суб'єктів доказування, спрямована на встановлення об'єктивної істини.

На нашу думку, результати оцінки містяться не тільки в судовому рішенні, але й в інших процесуальних документах, таких, як апеляційна, касаційна скарги тощо.

Підбиваючи підсумок сказаному, необхідно відзначити наступне: а) оцінкою доказів є логіко-емоційна за змістом діяльність суб'єктів доказування, що виражається у формі від-

носної характеристики доказів, на основі яких приймаються процесуальні рішення; б) оцінка доказів – це складова частина процесу доказування, що входить у нього протягом усієї роботи з доказами.

Таким чином, наявні в сучасній юридичній процесуальній літературі наукові погляди щодо частин (стадій) доказування хоча й відрізняються один від одного, проте не містять принципових відмінностей.

Література

1. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – 295 с.; Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. – М. : Наука, 1964. – 280 с.
2. Треушников М. К. Судебные доказательства / М. К. Треушников. – М., 1999. – 240 с.
3. Горшенев В. М. Теория юридического процесса / В. М. Горшенев. – М., 1983. – 460 с.
4. Сахнова Т. В. Регламентация доказательств и доказывания в гражданском процессе / Т. В. Сахнова // Государство и право. – 1993. – № 7. – С. 55.
5. Кодекс адміністративного судочинства України : за станом на 5 верес. 2007 р. – Х. : Одіссей, 2007. – 160 с.
6. Коновалова О. В. Юридична психологія : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / О. В. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К., 2005. – С. 133.
7. Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве / И. В. Решетникова. – М. : Норма, 2002. – С. 3.
8. Фурса С. Я. Докази і доказування у цивільному процесі : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Т. В.Цюра. – К. : С. Я. Фурса ; КНТ, 2005. – 256 с.
9. Штефан М. Й. Цивільний процес / М. Й. Штефан. – К. : ІнЮре, 1997. – С. 253–255; Комиссаров К. И. Гражданский процесс / К. И. Комиссаров, Ю. К. Осипов. – М. : БЕК, 1996. – С. 175–178; Комаров В. В. Цивільне процесуальне право України / В. В. Комаров. – Х. : Право, 1999. – С. 189–192; Звягинцева Л. М. Доказывание в судебной практике по гражданским делам / Л. М. Звягинцева, М. А. Плюхина, И. В. Решетникова. – М. : Норма, 2000. – С. 45–46.
10. Ватман Д. П. Адвокат в гражданском процессе / Д. П. Ватман, В. А. Елизаров. – М. : Юрид. лит., 1969. – С. 19; Буровин В. Н. Адвокатская деятельность / В. Н. Буровин. – М. : МНЭПУ, 2001. – С. 264–265; Любшев Ю. Ф. Адвокатура в России / Ю. Ф. Любшев. – М. : Профобразование, 2001. – С. 600–618 та ін.
11. Гражданское процессуальное право России : учебник / под ред. М. С. Шакарян. – М., 1999. – С. 178.
12. Винберг А. И. Криминалистика : учеб. для сред. юрид. шк. / А. И. Винберг, Б. М. Шавер. – М., 1959. – С. 6.
13. Терзиев Н. В. Лекции по криминалистике / Н. В. Терзиев. – М., 1951. – С. 6; Митричев С. П. Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук / С. П. Митричев // Социалистическая законность. – 1952. – № 3. – С. 25–26.
14. Колмаков В. П. Способы собирания и закрепления судебных доказательств / В. П. Колмаков // Социалистическая законность. – 1955. – № 4. – С. 12–15.
15. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. – М. : Наука, 1964. – 280 с.
16. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1958. – С. 165.
17. Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств / А. И. Трусов. – М., 1960. – С. 86–89.
18. Пашкевич П. Ф. Объективность судебного исследования уголовного дела / П. Ф. Пашкевич // Советская юстиция. – 1961. – № 10. – С. 5.
19. Притузова В. А. Заключение эксперта как доказательство в уголовном процессе / В. А. Притузова. – М., 1959. – С. 75.
20. Коломыцев В. И. Письменные доказательства / В. И. Коломыцев. – М., 1996. – С. 42–43.

Надійшла до редколегії 02.03.2010

Анотації

Визначено складові частини (стадії) процесу доказування в адміністративних справах, що виникають з податкових відносин.

Выделены составные части (стадии) процесса доказывания в административных делах, возникающих из налоговых отношений.

Some parts (stages) of proving process in administrative cases which appear from tax relations are separated.